

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВИ ЕМПАТІЇ ЮНАКІВ

Актуальність дослідження. Емпатія є провідним соціальним проявом, що характеризує емоційне та раціональне розуміння іншої людини, її стану, що зумовлює успішне співіснування в соціумі та налагоджуванню стосунків з іншими людьми. Тому постає питання важливості правильного формування емпатійних властивостей та їх подальший прояв.

Метою даної статті є виклад основних положень про поняття емпатії в цілому та зокрема в її прояв в юнацькому віці, аналіз дослідження прояву емпатії в юнаків та визначення ролі сім'ї у формуванні та подальшому прояві емпатійних здібностей в юнацькому віці.

В даний час особливої актуальності набуває процес затвердження в сучасному суспільстві моральних цінностей, головною з яких є формування духовної культури особистості, невід'ємною частиною якої є емоційна зрілість, багатство почуттів, здатність до співпереживання, співчуття, вміння радіти за іншого. Найбільш важливим і значущим у вихованні дитини, розвитку її емоційної сфери є формування соціальних емоцій і почуттів, які сприяють процесу соціалізації людини, становленню його відносин з оточуючими.

Слово «емпатія» походить від грецького «empathia» (em – «в», pathos – глибоке, сильне почуття, близьке до страждання). Префікс «em» означає скерованість усередину. В 1909 році Е. Тітченер ввів це поняття в поле психології, лише в першій чверті ХХ століття поняття «емпатія» стає предметом психологічного аналізу. Запровадження терміну було впроваджено перекладом на німецьку мову слова «Einführung» (буквально – внесення почуття). У психологічних словниках фіксують два основних визначення емпатії: 1) осягнення, пізнання, розуміння емоційних станів іншої людини, за рахунок співпереживання, входження в її внутрішній світ або уміння поставити себе на місце іншої людини; 2) Здатність людини емоційно відкликатися на переживання інших людей, співчуття. Тобто термін «емпатія», окрім почуття близького до співпереживання та співчуття, означає особливий спосіб пізнання, розуміння іншої людини, головним чином, її емоційних станів [1].

М.М.Обозов розглядає емпатію як процес і включає в нього емоційний, когнітивний та поведінковий (дієвий) компоненти. Він вважає, що емпатія має три рівня: когнітивна емпатія проявляється у вигляді розуміння психічного стану іншої людини без зміни свого стану; емоційна емпатія передбачає не лише розуміння стану іншої людини, а й співпереживання та співчуття, емпатичне реагування; поведінкова емпатія – найвищий рівень емпатій, вона влючає в себе два попередніх

компонента та пов'язана з бажанням та прагненням до дії [5]. У сучасній психології виділяють 5 рівнів прояву емпатії: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий.

Вагомим соціокультурним чинником актуалізації і розвитку емпатії є сім'я. Умови виховання сприяють розвитку здатності до емпатії. Наприклад, якщо у батьків теплі взаємини з дітьми і вони звертають їхню увагу на те, як їх поведінка позначається на добробуті інших – в цьому випадку діти з більшою ймовірністю будуть проявляти емпатію по відношенню до інших людей, ніж ті, які в дитинстві не мали таких умов виховання. Виявлено тенденцію до прояву більш високої емпатії у юнаків, які відчувають позитивне емоційне ставлення і прийняття власної особистості їх батьками порівняно зі школярами, які відчувають відхилення з боку матері чи батька [2].

У ряді зарубіжних досліджень, що стосуються підліткового та юнацького віку, описаний ефект перенесення емпатійних переживань отроцтва на юність і зрілий вік із збереженням емоційного знака. "Якщо будучи дитиною і підлітком людина мала з батьками емпатійне взаєморозуміння, то в період дорослості емпатійне реагування на оточення не викликає негативних переживань, і навпаки: дехто протягом всього життя переносить на інших людей ненависть до своїх батьків" [3].

Емпатія у відносинах батьків і дітей можлива тільки в тому випадку, коли батьки розуміють почуття дітей, беруть участь у їхніх справах і дозволяють їм деяку самостійність. Емпатійні відносини батьків полегшують процес адаптації юнака. У відносинах з дорослими емпатія виступає як мотивація поведінки, що змінюється в міру емоційного та інтелектуального розвитку дитини. Співчуття у дітей, особливо у підлітків та в ранньому юнацькому віці, супроводжується актом альтруїзму. Той, хто найбільш чуйний до емоційного стану іншого, охоче допомагає і найменш схильний до агресії. Співчуття і альтруїстичне поведінка властиві юнакам, батьки яких в дитинстві роз'яснили їм моральні норми, а не прищеплювали їх суворими заходами.

Емпатія значно впливає на характер відносини особистості до зовнішнього світу, до себе, до інших людей, регулює процес входження юнацької особистості в соціум. Емпатія є первинною по відношенню до поведінки і за допомогою інтеріоризації та подальшої екстеріоризації «вбирається» особистістю в себе, а потім прямує на інших людей [4]. Емпатійне, довірче взаємодія членів сім'ї один з одним в чому визначає гармонійний розвиток особистості. Для повноцінного розвитку здатності співпереживати, співчувати, допомагати іншій людині, необхідна атмосфера сімейних, дружніх відносин.

В проведенні дослідженні рівня прояву емпатії в брали участь юнаки віком від 18 до 22 років. Усі юнаки були розділені на 4 групи: 1) юнаки, що виховувалися у повній сім'ї; 2) юнаки, що виховувалися у неповній

сім'ї; 3) юнаки, що були єдиною дитиною в сім'ї; 4) юнаки, що виховувалися у багатодітній сім'ї (двоє і більше дітей). Для дослідження рівня емпатії використовувалися наступні методики: методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко, вона призначена для оцінки уміння співпереживати і розуміти думки і почуття іншого, аналізуються показники окремих шкал і загальна сумарна оцінка рівня емпатії. У даній методиці в структурі емпатії розрізняються 6 тенденцій: раціональний канал емпатії, емоційний канал, інтуїтивний канал, установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, проникаюча здатність та механізм ідентифікації; опитувальник рівня емоційної емпатії А. Махрабіана та М. Епштейна, ця методика призначена для діагностики емпатії як особистісної риси; опитувальник «Рівень емпатії» С. Барона-Коена та С. Уілрайта, який призначений для дослідження здатності до співпереживання (або емпатії), особистісному властивості, під яким розуміється вміння розуміти і відтворювати (у тому числі неумисно) емоційні стани інших людей.

Розглянемо результати дослідження прояву емпатії за методикою В.В. Бойко. Аналізуючи сумарні показники в групах можна виявити певні тенденції. За методикою В.В. Бойко найбільш низький рівень емпатії в процентному співвідношенні показала четверта група юнаків, з якими проводився дослід, тобто юнаки, що вирости в сім'ї, де виховувалися двоє та більше дітей. В четвертій групі у 60% відсотків юнаків було виявлено дуже низький рівень емпатії, а у 40% - занижений. Слідом за показниками результатів дослідження виступає третя група юнаків, в якій 20% від усієї групи проявили дуже низький результат, 60% з групи проявили занижений рівень емпатії, та відповідно 20% - середній. В групі юнаків, що виховувалися в неповній сім'ї переважає занижений рівень емпатії, тобто 80% юнаків, у 20% з них був виявлений середній рівень емпатії, дуже низький та високий рівні прояву відсутні. Найбільш високий рівень емпатії показали юнаки, що виховувалися в повній сім'ї: 60% з групи - занижений, 40% - середній рівень прояву емпатійних здібностей.

За результатами дослідження можна також розглянути домінуючі в кожній групі канали емпатії, які виділив у своїй методиці В.В. Бойко. В групі юнаків, що виховувалися в повній сім'ї домінуючою шкалою прояву емпатії є емоційний канал. У другій групі юнаків, що вирости в неповній сім'ї домінує раціональний канал емпатії. В групі юнаків, що росли єдиною дитиною в сім'ї майже усі рівень усіх шкал майже однаковий, окрім тенденції проникаючою здатності, рівень якої лише на 20% вищий за інші. В четвертій групі юнаків з багатодітних сімей домінує шкала проникаючої здатності, трошки нижче за показниками проявляється шкала установок, що сприяють емпатії.

За результатами дослідження проведеного за методикою А. Махрабіана і М. Епштейна перша група юнаків, тобто тих, що

виховувалися в повній сім'ї, показала середній рівень емпатії (80%) і лише у 20% юнаків було виявлено низький рівень емпатії. Дуже низький та високий рівні в даній групі відсутні. Група юнаків, що виростили в неповній сім'ї проявили також лише середній та низький рівень емпатії, відповідно у співвідношенні 60% до 40%. Юнаки, що виховувалися в сім'ї, де були єдиною дитиною, проявили усі рівні емпатії (дуже низький, низький, середній та високий) майже в рівних пропорціях, де середній рівень на 20% перевищує прояв інших рівнів. Четверта група юнаків, що виховувалися в багатодітній сім'ї, показала найнижчі результати, де високий рівень прояву емпатії відсутній, домінуючим є середній рівень прояву, також були виявлені низький та дуже низький рівні емпатії.

Найвищі результати за методикою «Рівень емпатії» С. Барона-Коена та С. Уілрайта показали юнаки з першої групи, тобто ті, що виховувалися в повній сім'ї. Відповідно найнижчі результати дослідження були виявлені у юнаків, що виростили в неповній сім'ї. Результати третьої та четвертої груп знаходяться на шкалі середнього рівня прояву емпатії.

Підсумувавши результати усіх досліджень можна виявити певні закономірності. За усіма трьома методиками найвищий результат прояву емпатійних властивостей виявлено в юнаків з першої групи, тобто юнаків, що виховувалися в повній сім'ї. Діти, що отримали любов та піклування зі сторони батька та матері найбільш здатні проявляти емпатію до інших, співчувати та співпереживати їм. Домінуючим каналом прояву емпатії в даній групі є емоційний. Тобто ці юнаки здатні входити в одну емоційну "хвилю" з оточуючими – співпереживати, брати участь. Емоційна чуйність в даному випадку стає засобом "входження" в енергетичне поле партнера. Їм властиве вміння входити у внутрішній світ партнера по спілкуванню, прогнозувати поведінку і ефективно впливати на нього, тому що їм властива здатність емоційного підстроювання до того, до кого проявляють емпатію. Співучасть і співпереживання виконують роль сполучної ланки, провідника від емпатуючого до його партнера і назад.

Друга група юнаків, що виростили в неповній сім'ї показали в основному домінуючий середній рівень прояву емпатії, дуже низький рівень та високий рівень прояву в даному дослідженні відсутні. Це пояснюється тим, що батько чи мати, що поодиноці виховують свою дитину намагаються обдарувати любов'ю та піклування та вкласти лише найкращі якості, проте через обставини такі, як постійна відсутність через роботу, перешкоджають повноцінному забезпеченню дитини увагою. Юнаки з даної групи проявили раціональний канал, як домінуючу тенденцію прояву емпатії. Що означає спрямованість уваги, сприйняття і мислення того, хто проявляє емпатію, на сутність іншої людини – на його стан, проблеми, поведінку. Партнер по спілкуванню привертає увагу своєю побутовістю (буттям), що дозволяє емпату неупереджено виявляти його сутність.

Можна провести порівняльний аналіз між третьою та четвертою групами. Рівень емпатії в юнаків, що були єдиною дитиною в сім'ї вищий за рівень тих, хто виховувався в багатодітній сім'ї. Результати дослідження показують, що в четвертій групі найнижчі показники прояву емпатії. Канали або шкали емпатії, які виділив В.В. Бойко, знаходяться майже в однаковому процентному співвідношенні, проте можна виділити певні тенденції. Найвищий показник в четвертій групі - проникаюча здатність емпатії, тобто у тих юнаків, що виховувалися в багатодітній сім'ї. Проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності. Тобто юнаки, що мали братів та сестер, краще від інших можуть увійти в довіру співрозмовника, так як з самого дитинства їм доводилося бути у тісній взаємодії та спілкуванні з іншими дітьми в родині. В третій групі рівень проникаючої здатності дещо нижчий. Проаналізувавши результати ми бачимо, що лише в тих юнаків, що виховувалися в багатодітній сім'ї присутня тенденція механізму ідентифікації, що є неодмінною умовою успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, постановки себе на місце партнера. В основі ідентифікації легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

Висновки. Отже, на розвиток та прояв емпатії сім'я має великий вплив. Емпатійність юнака – це відображення сімейних відносин, що склалися у нього в дитинстві, тому виховувати дітей треба особистим прикладом, стати для них взірцем, підтримувати і спрямовувати їх зусилля. Для того, щоб юнак виріс емоційно здоровою людиною, здатною співчувати та співпереживати іншим, необхідно, як доводить дослідження, щоб вони росли в родині, де вони мали б постійне спілкування з батьками, їх любов, уваги та піклування. Такі діти в подальшому найкраще проявляють емпатію.

Список використаних джерел

1. Гаврилова, Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 83-92.
2. Зубова Л.В. Роль семейной педагогики в становлении личности ребенка // Вестник ОГУ. 2002. – С. 67-81.
3. Карягина, Т. Д. Проблема формирования эмпатии / Т. Д. Карягина // Консультативная психология и психотерапия. – 2010. – № 1. – С.23-29.
4. Максимець С.М. Емпатійна спрямованість в структурі особистості сучасного школяра // Спрямованість особистості сучасних школярів. Зб. наук. праць. – Житомир:ЖДПУ, 2001. – С. 40-44.
5. Обозов Н.Н. / Психология работы с людьми [Текст] : учеб. пособие / Н. Н. Обозов, Г. В. Щекин ; Межрегиональная академия управления персоналом. - 5.изд., стер. - К. : МАУП, 1999. - 231 с.